

ті. Вивчення його дидактичної спадщини поглиблює і збагачує ті наукові засади, на яких можна успішно вибудовувати національну систему навчання.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Чавдаров С. Боротьба за навчальний рік на селі : тези доп. на пленумі методсекції сіл. школи / С. Чавдаров // Бюлетень Київської округової інспектури народної освіти. – 1927. – Ч. 4. – С. 3–11.
2. Чавдаров С. Громадська праця учнів II концентру сільської семирічки як обов'язковий практикум / С. Чавдаров // Шлях освіти. – 1929. – № 7. – С. 53–70.
3. Алексюк А. Невтомний розвідник педагогічних глибин / А. Алексюк // Рад. школа. – 1967. – № 8. – С. 95–99.
4. Чавдаров С. Пунктуаційна техніка учнів трудшкіл / С. Чавдаров // Шлях освіти. – 1930. – № 4. – С. 141–155.
5. Чавдаров С. Чергові завдання у викладанні мови в школі / С. Чавдаров // Комуніст. освіта. – 1934. – № 10. – С. 25–40.
6. Чавдаров С. Методика викладання української мови (граматики і правопису) в середній школі / С. Чавдаров. – К. ; Х. : Рад. школа, 1939. – 183 с.
7. Чавдаров С. Принципи радянської дидактики / С. Чавдаров. – К., 1949. – 92 с.
8. Чавдаров С. Педагогічні ідеї Тараса Григоровича Шевченка / за ред. Ц. Альберт. – К. : Рад. школа, 1953. – 206 с.
9. Чавдаров С. К.Д. Ушинський – великий будівник вітчизняної педагогіки / С. Чавдаров // Рад. освіта. – 1945. – 14 грудня. – № 55. – С. 1.
10. Чавдаров С. Книжка про Григорія Сковороду / С. Чавдаров // Рад. Україна. – 1944. – 25 березня. – № 59. – С. 4.
11. Чавдаров С. Іван Франко про мораль і моральне виховання / С. Чавдаров // Рад. школа. – 1946. – № 4. – С. 4–11.
12. Методика викладання української мови в середній школі / С. Чавдаров, В. Масальський ; у перероб. частин. кн. брали участь Г. Купрієнко, А. Медушевський, М. Павлович ; Укр. наук.-дослід. ін.-т педагогіки ; за ред. С. Чавдарова, В. Масальського. – К. : Рад. школа, 1954. – 345 с.

УДК 378.09.091.2(477.44)«19»(091)

СУТНІСНИЙ ЗМІСТ ПСИХОПЕДАГОГІЧНОЇ ПІДГОТОВКИ У ВІННИЦЬКОМУ ВЧИТЕЛЬСЬКОМУ ІНСТИТУТІ (ПОЧАТОК ХХ СТОЛІТТЯ)

Зузяк Т.П., к. мист., доцент,
докторант кафедри педагогіки і професійної освіти
Вінницький державний педагогічний університет
імені Михайла Коцюбинського

У статті на основі архівних джерел охарактеризовано сутнісний зміст психопедагогічної підготовки у Вінницькому вчительському інституті на початку ХХ століття, навчальні плани та програми. Зокрема, ретельно проаналізовано змістову частину авторської програми курсу «Педагогіка» директора закладу М. Запольського для 2-го класу – розділи загальна педагогіка та дидактика, і 3-го класу – розділи історія педагогіки й училищезнавство. Розкрито питання педагогічної практики вихованців закладу у вищому початковому училищі. Доведено, що педагогічна та психологічна підготовки майбутніх учителів у навчальному закладі відбувалась у процесі теоретичного вивчення поглибленого курсу «Педагогіка» і практичної роботи вихованців. Доведено, що Вінницький учительський інститут був одним із перших педагогічних закладів Поділля, який опікувався проблемами доступності, розвитку, наукового пошуку в царині «педагогізації» освітнього процесу.

Ключові слова: Поділля, Вінницький учительський інститут, М. Запольський, практична підготовка, психопедагогічна підготовка.

В статье на основе архивных источников охарактеризовано сущностное содержание психопедагогической подготовки в Винницком учительском институте в начале XX века, учебные планы и программы. В частности, тщательно проанализирована содержательная часть авторской программы курса «Педагогика» директора школы М. Запольского для 2-го класса – разделы общая педагогика и дидактика, и 3-го класса – разделы история педагогики и училищеведение. Раскрыты вопросы педагогической практики воспитанников учреждения в высшем начальном училище. Доказано, что педагогическая и психологическая подготовки будущих учителей в учебном заведении происходила в процессе теоретического изучения углубленного курса «Педагогика» и практической работы воспитанников. Доказано, что Винницкий учительский институт был одним из первых педагогических заведений Подолья, который занимался проблемами доступности, развития, научного поиска в области «педагогизации» образовательного процесса.

Ключевые слова: Подолье, Винницкий учительский институт, М. Запольский, практическая подготовка, психопедагогическая подготовка.

Zuzyak T.P. THE ESSENTIAL CONTENT OF PSYCHOEDUCATIONAL PREPARATION IN VINNITSA TEACHER'S INSTITUTE (BEG. XX)

In the article on the basis of archival sources the essential content of psycho-pedagogical training is being described at the Vinnytsia Teachers' Institute at the beginning of the XX century. Curricula and programs are being characterized. In particular, the content part of the author's program of the course «Pedagogics» director of the institution M. Zapolsky for the 2nd class is carefully analyzed – the sections general pedagogy and didactics, and the 3rd class sections of the history of pedagogy and college. The question of educational practice of students of the institution in the high elementary school is revealed. It is proved that the essential content of psycho-pedagogical preparation in the institution included the study of the in-depth and advanced course «Pedagogy», through the introduction of new sections, the study of teaching methods of subjects, passing the pedagogical practice in the higher elementary school. It is proved that Vinnitsa Teaching Institute was one of the first pedagogical institutions of Podillia, which was dealing with the problems of accessibility, development, and scientific research in the field of «pedagogy» of the educational process.

Key words: Podillia, Vinnytsia Teachers' Institute, M. Zapolsky, pedagogy, practical training, psycho-pedagogical preparation.

Постановка проблеми. Єдиний спеціально-педагогічний заклад на Поділлі початку ХХ ст. – Вінницький учительський інститут, крім учительських семінарій, існував у системі педагогічної освіти Російської імперії, де вчительські інститути розпочали відкриватись із середини ХІХ ст. й були влаштовані на зразок учительських інститутів Західної Європи для підготовки вчителів міських училищ (з 1912 р. – вищих початкових училищ згідно з новим законопроектом). Керівництво та викладацький склад Вінницького вчительського інституту на початку ХХ ст. були флагманом у царині професійно-педагогічної освіти Подільського краю.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Історії та розвитку учительських інститутів України, зокрема Вінницького на початку ХХ ст., присвячені праці І. Кравченко, І. Сесака, А. Лисого, Л. Анохіної, М. Воролиса й інших. Особливості психопедагогічної підготовки в Вінницькому вчительському інституті на початку ХХ ст. мало досліджені у філософських, історичних, педагогічних і наукових роботах. Цілісне уявлення про зміст психопедагогічної підготовки в закладі розглядуваного періоду дають змогу сформулювати архівні документи. Джерельною базою дослідження слугували документи Державного архіву Вінницької області.

Постановка завдання. Метою статті є висвітлення сутнісного змісту психопедагогічної підготовки у Вінницькому вчительському інституті на початку ХХ ст.

Виклад основного матеріалу дослідження. Аналіз навчального плану Вінницького вчительського інституту за 1915–1916 н. р. дає змогу стверджувати: педагогіка вивчалась у 2-му класі (3 год.), у структуру предмета були включені роз-

діли – загальна педагогіка та дидактика, а у 3-му класі – історія педагогіки та училищезнавство. Викладання курсу «Педагогіка» традиційно покладено на директора закладу – М. Запольського [7, арк. 6–14].

У пояснювальній записці до програми з курсу «Педагогіка» для 2-го класу на 1913–1914 н. р. М. Запольський зазначав, що викладання педагогіки в Учительських інститутах має полягати в повідомленні вихованцям інституту головних основ і правил навчально-виховної справи відповідно до курсу вищих початкових училищ. Директор зауважував: «У курс педагогіки повинні ввійти питання, які стосуються шкільної гігієни, виховання фізичне та духовне, основи дидактики, методики навчальних предметів, що викладаються у вищих початкових училищах, учення про шкільну дисципліну та принципи побудови навчального плану вищих початкових училищ і, нарешті, відомості з історії західноєвропейської та російської педагогіки». Також М. Запольський звертав увагу на те, що, з огляду на незначну кількість уроків і беззаперечну обов'язковість, вивчення педагогіки повинно мати «елементарний характер», повну відповідність до підручників і посібників, які мали б бути видані на руки вихованцям. Крім того, М. Запольський зазначав, що під час викладання курсу «Педагогіка» викладач повинен подбати про те, аби цей теоретичний курс зблизити з навчально-виховною практикою, педагогічні положення повинні супроводжуватись частими вказівками випадків застосування цих положень стосовно виховання й навчання, зокрема вивчення відомостей із психології та логіки має бути показано на прикладах, запозичених із сфери самостереження вихованців, або спиратись на вивчений вихованцями навчальний матеріал. «При ви-

конанні програми поточного року, – зауважував викладач, – я маю намір приділити порівняно більше уваги, з одного боку, питанням дидактики, з іншого – фізіологічним та психічним особливостям дітей шкільного віку, аби тим самим до початку практичних занять якомога ближче ознайомити вихованців із живою справою викладання та виховання». М. Запольський акцентував увагу на вивченні логіки, бо, на його думку, аспект, на який переважно спрямована діяльність учителя, – розум учнів. Проте, на жаль, директор зауважував: «Попри значний обсяг обов'язкової програми другого класу та слабку підготовку вихованців інституту з питань загальнопсихологічних, це зробити не видається за одної можливості» [4, арк. 8–9 зв.].

Отже, в авторській програмі для другого класу з курсу «Педагогіка» М. Запольського тема «Загальна педагогіка» вивчалась упродовж трьох навчальних чвертей, «Дидактика» – у четвертій чверті. До переліку питань розділу «Загальна педагогіка» входили такі теми: «Поняття про педагогіку», «Значення педагогіки, зв'язок педагогіки з іншими навчальними дисциплінами», «Взаємозв'язок педагогіки із психологією», «Джерела психологічних знань і методи психології», «Зв'язок між психічними та фізіологічними явищами», «Нервова система, її побудова та функції», «Класифікація духовних явищ, свідомість як основна та загальна форма духовного життя людини», «Увага, її співвідношення із свідомістю, розвиток активної та пасивної уваги та її значення у психічному житті людини», «Два боки почуття – фізіологічне та психічне, класифікація та характеристика почуття» тощо. У четвертій чверті з розділу «Дидактика» вивчались «Поняття дидактики, зв'язок між навчанням та вихованням», «Загальна та спеціальна освіта», «Класична та реальна системи освіти», «Розташування навчального матеріалу», «Педагогічні та дидактичні закони та правила», «Особистість учителя», «Шкільні порядки» тощо [4, арк. 7–8].

Усебічний аналіз педагогічного курсу Вінницького вчительського інституту дає змогу вести мову про тісний, комплексний зв'язок педагогіки, зокрема її теоретичної частини з психологією. Темі, запропоновані учням для опанування з педагогічного циклу, наповнені психологічним підґрунтям, а також відомостями з психофізіології, дитячої психології, шкільної гігієни. Психологічні засади в загальнопедагогічній підготовці майбутніх учителів, розуміння керівництвом закладу нерозривної єдності педагогіки та психології, домінування такої єдності позитивно впливало на рівень

професіоналізму і якість майбутніх педагогів-практиків. Можна з упевненістю констатувати, що ідеї психопедагогіки саме у Вінницькому вчительському інституті втілювалися в освітній процес навчального закладу і ставали важливим підґрунтям професійної підготовки майбутніх учителів.

У третьому класі, відповідно до навчальної та екзаменаційної програм із курсу «Педагогіка» на 1914–1915 н. р., у Вінницькому вчительському інституті вивчалися такі теми з розділу «Історія педагогіки»: «Завдання історії педагогіки», «Виховання у давніх греків (Спарта, Афіни, софісти)», «Експериментальний напрям у дидактиці – Сократ, Платон, Аристотель», «Виховання у давніх римлян», «Педагогічні погляди Квінтиліана, Цицерона», «Виховання дітей із християнської точки зору та думки про виховання видатних отців і вчителів церкви – Іоанна Златоуста, Василя Великого, Григорія Богослова, Св. Августина», «Середньовічне виховання. Лицарство та його виховна система», «Педагогічна діяльність та педагогічні заповіді Я. Коменського, Г. Песталоцці, Й. Канта, Й. Гербарта, Дж. Локка та значення їхніх педагогічних ідей», «Училищні поради: інспекція та дирекція народних училищ», «Педагогічні журнали», «Вчительські семінарії та інститути, з'їзди та курси», «Російські педагоги другої половини XIX ст. – М. Пирогов, К. Ушинський, В. Стоюнін, М. Корф, С. Рачинський» тощо. У четвертій чверті, опановуючи розділ «Учительство», учні вивчали такі теми: «Зовнішня організація школи: місце розташування, будівля, класні кімнати, опалення, освітлення, вентиляція та чистота школи, шкільні меблі, бібліотека, навчальні посібники», «Внутрішня організація школи: навчальні плани та програми міських училищ згідно із «Положеннями» 1869, 1872 рр.», «Навчальні заняття та вступні іспити», «Шкільні екскурсії, свята, вакації, випускні іспити» тощо [6, арк. 9–10, 11 зв.; 8, арк. 6].

Нами не випадково був здійснений ретельний аналіз тематики курсу «Історія педагогіки», оскільки він переконливо продемонстрував важливість не лише компаративного складника у професійній підготовці вчителів, ґрунтовних знань із дидактики, а й притаманну початку XX ст. цілісність, системність, неупередженість професійно-педагогічних знань. Можна з упевненістю стверджувати, що Вінницький учительський інститут був одним із перших педагогічних закладів не лише Поділля, який опікувався проблемами доступності, розвитку, наукового пошуку в царині «педагогізації» освітнього процесу. Виклада-

цький склад Інституту, зокрема його директор, який мав виключне право викладання педагогіки, руйнували зашкарублу «університетизацію» й «теоретизацію» підготовки майбутніх учителів, спрямовуючи розум і всі сили на олюднення, опочуттєвлення, психопедагогізацію процесу учіння й виховання, а також розвитку й саморозвитку вихованців.

Для опанування кусу «Педагогіка» слугували основні підручники з педагогіки та психології, рекомендовані до використання Постановою з'їзду директорів Учительських інститутів і семінарії 16–19 червня 1910 р. для КНО [1, арк. 31]. Варто зазначити, що директор закладу на власне переконання дещо розширив список підручників: К. Смірнов «Курс педагогіки» (1905 р.); М. Демков «Педагогіка західноєвропейська та російська» (1911 р.), «Курс педагогіки» в 2 частинах (1910 р.), «Початкова народна школа, її історія, дидактика та методика» (1911 р.), «Коротка історія педагогіки»; П. Соколов «Педагогічна психологія» (1913 р.), «Історія педагогічних систем» (1913 р.); М. Григоревський «Училищезнавство» (1913 р.); А. Анастасьєв «Основи успішного навчання» (Нариси з дидактики) (1911 р.); П. Монро «Історія педагогіки» в 2 частинах (1913 р.); В. Ігнат'єв «Фізичний розвиток дітей у зв'язку з гігієною» (1913 р.). Крім того, існують відомості, що директор Інституту планував також придбати цілу низку підручників і посібників із педагогіки для фундаментальної та учнівської бібліотеки – загалом близько 140 назв. Серед книг для фундаментальної бібліотеки варто зазначити твори Б. Анрі «Сучасний стан експериментальної педагогіки»; П. Барта «Елементи виховання і навчання на основі сучасної психології та філософії»; Р. Гауппа «Психологія дитини»; У. Джемса «Бесіди з учителями з психології»; низку праць П. Каптерева: «Ідеї про початкове виховання в класичній стародавності», «Нова російська педагогія, її головні ідеї та діячі», «Педагогічний процес», «Історія російської педагогіки» тощо [1, арк. 21 зв. – 22].

Цей перелік літератури дає змогу стверджувати, що педагогічна та психологічна підготовки майбутніх учителів у навчальному закладі відбувалась у процесі теоретичного вивчення поглибленого курсу «Педагогіка», який будувався виключно на психологізації самої педагогіки. Викладач педагогіки М. Запольський намагався ознайомити вихованців з головними основами дидактики, відомостями з історії західноєвропейської та російської педагогіки, сучасними педагогічними течіями й поглядами визначних педагогів.

Курс теоретичної підготовки продовжувався та поглиблювався у практичній роботі вихованців 3-го класу Інституту. Практична підготовка в закладі відбувалась згідно з «Правилами», затвердженими для КНО в 1910 р., про що свідчить знайдений нами в архівних документах лист директора Київського вчительського інституту, в якому зазначались, що метою практичних занять є застосування достатніх навичок і вмінь у викладанні та вихованні [5, арк. 23–24].

Варто звернути увагу на те, що власного зразкового вищого початкового училища при Інституті не було. У зв'язку з цим дирекція закладу у зверненні до уряду, наголошуючи на тому, що з початком 1914–1915 н. р. відсутність власного вищого початкового училища позбавляє проведення практичних занять вихованців, клопотала про дозвіл проведення практичних занять в інших вищих початкових училищах м. Вінниці, аби не внести будь-яких незручностей за згодою. Результатом звернення став дозвіл про проведення практичних занять у 1-му або 2-му змішаних вищих початкових училищах з метою ознайомлення зі способами викладання та веденням шкільної справи [5, арк. 4–5, 7–9].

Згідно з «Правилами», вихованці 3-го класу Вінницького вчительського інституту відвідували уроки викладачів на базі практики – 1-го вищого початкового училища (6 днів на тиждень) для ознайомлення з порядками викладання, навчальними посібниками. Після практичної роботи учні надавали звіт директору закладу про відвідані уроки викладачів, де зазначали порядок зі змістом уроків труднощі в процесі викладання та їх усунення й усе, що виявилось для вихованця незрозумілим і вимагало пояснення. Для набуття навичок у викладанні вихованці Інституту проводили пробні уроки (рядові та звітні, згідно з Постановою з'їзду 1910 р., причому звітні уроки проводились упродовж року лише по 2–3 уроки як такі, що підлягали ретельному розгляду на педагогічних радах, а саме для звітного уроку призначався рецензент серед учнів) з усіх предметів міських училищ [2, арк. 28–28 зв.].

Варто зазначити, що директор закладу М. Запольський був присутнім на пробних уроках майже всіх вихованців 3-го курсу, брав участь у конференціях, присвячених обговоренню цих уроків, додатково займався з учнями в інший час, коли хворів хтось із викладачів. У наставників були також додаткові обов'язки, порівняно з обов'язками викладачів середніх навчальних закладів, а саме: вони знайомили вихованців з мето-

дами викладання, керували вихованцями з практичних занять зі свого предмета в базовому при Інституті 1-му Вінницькому вищому початковому училищі, сліdkували за ходом викладання й надавали педагогічній раді власні міркування про педагогічні якості вихованців [3, арк. 47].

Висновки з проведеного дослідження. Отже, вивчення архівних документів Вінницького вчительського інституту – навчальних планів, програм, протоколів засідань педагогічної ради тощо – дало підстави стверджувати, що сутнісний зміст психопедагогічної підготовки в закладі включав вивчення поглибленого та розширеного курсу «Педагогіка» за рахунок уведення нових розділів, вивчення методики викладання предметів, проходження педагогічної практики у вищому початковому училищі. Спостерігалась психологізація та педагогізація навчально-виховного процесу. Практичній підготовці в закладі передувала теоретична. Практика здійснювалася від пасивних спостережень за учнями вищого початкового училища до активного викладання та самостійного проведення уроків. Виконання практичних і позакласних завдань сприяло поглибленню знань і формувало у вихованців уміння застосовувати теоретичні знання на практиці. Здійснювалося повноцінне дотримання принципу єдності теорії і практики в професійно-педагогічній підготовці майбутніх учителів. Проте матеріальна база, обширність навчальних програм, невлаштованість навчально-виховного процесу, слабка підготовка вихованців інституту – усе це не сприяло високому рівню психопедагогічної підготовки майбутніх учителів Поділля.

Варто зазначити, що бібліотека Інституту містила безліч праць відомих на той час теоретиків і практиків педагогічної й психологічної науки, що ставали дороговказами для організації якісного, професійно-спрямованого, психопедагогізованого процесу учіння. Нами виявлено факт, що викладач педагогіки – директор Інституту – під час розроблення лекційного курсу безпосередньо послуговувався популярними працями П. Каптерева, Й. Песталоцці, І. Гербарта, А. Дістервега [7, арк. 10].

Отже, аналіз розвитку освітнього поступу Вінницького вчительського інституту в перші роки його існування дає змогу стверджувати про прагматичну єдність наукових сфер у загальнопедагогічній і практичній професійно-педагогічній підготовці майбутніх учителів. Усвідомлення того, що професійна педагогічна діяльність передбачає достатнє знання вчителем не лише фундаментального теоретичного курсу педагогіки, а й сучасної психології, вміння використовувати їх досягнення в повсякденній праці, ставали запорукою якісної підготовки діячів освіти не лише Поділля, а й інших українських і російських територій.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Державний архів Вінницької області (далі – ДАВіО). – Ф. 54. – Оп. 1. – Спр. 20. – 120 арк.
2. ДАВіО. – Ф. 54. – Оп. 1. – Спр. 25. – 247 арк.
3. ДАВіО. – Ф. 54. – Оп. 1. – Спр. 69. – 84 арк.
4. ДАВіО. – Ф. 54. – Оп. 1. – Спр. 176. – 58 арк.
5. ДАВіО. – Ф. 54. – Оп. 1. – Спр. 178. – 70 арк.
6. ДАВіО. – Ф. 54. – Оп. 1. – Спр. 179. – 81 арк.
7. ДАВіО. – Ф. 54. – Оп. 1. – Спр. 181. – 78 арк.
8. ДАВіО. – Ф. 54. – Оп. 1. – Спр. 196. – 45 арк.